

УДК 343.13

В. І. Завидняк,
кандидат юридичних наук,
доцент,
Університет ДФС України

ЗАПРОВАДЖЕННЯ СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ НА ОСНОВІ ПОЄДНАННЯ ПРАКТИКИ, ВТІЛЕНОЇ В ЗАКОНОДАВСТВІ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ

У статті розкривається питання про можливість запровадження судових прецедентів на основі порівняльної практики, яка вже тривалий час закріплена в законодавстві інших країн. Досліджуються регулятивні функції прецеденту як джерела права, а також розглядаються питання про його тісний і прямий зв'язок із законом, якому відводиться пріоритетна роль у межах романо-германського права.

Ключові слова: правова позиція, суд, судова влада, джерело, право.

В. И. Завидняк,
кандидат юридических наук,
доцент,
Университет ГФС Украины

ВВЕДЕНИЕ СУДЕБНОГО ПРЕЦЕДЕНТА НА ОСНОВЕ СОЧЕТАНИЯ ПРАКТИКИ, ВОПЛОЩЕННОЙ В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ ИНОСТРАННЫХ ГОСУДАРСТВ

В статье раскрывается вопрос о возможности введения судебных прецедентов на основе сравнительной практики, которая уже длительное время закреплена в законодательстве других стран. Исследуются регулятивные функции прецедента как источника права, а также рассматриваются вопросы о его тесной и прямой связи с законом, которому отводится приоритетная роль в рамках романо-германского права.

Ключевые слова: правовая позиция, суд, судебная власть, источник, право.

V. I. Zavidyak,
Candidate of Judicial Sciences,
Associate Professor,
University of SFS of Ukraine

IMPLEMENTATION OF THE JUDICIAL PREDDATE ON THE BASIS OF THE COMBINING OF PRACTICES ENSURED IN THE LEGISLATION OF FOREIGN COUNTRIES

The article reveals the possibility of introducing court precedents on the basis of comparative practice, which has long been enshrined in the legislation of other countries. Investigate the regulatory functions of the precedent as a source of law, as well as the question of its close and direct connection with the law, which is given a priority role within the framework of Romano-German law.

Key words: *legal position, court, judiciary, source, law.*

У сучасних умовах методологічні проблеми різноджерельного права та визнання функції правотворчості судовими органами об'єктивно набувають дедалі більшого значення. Їхня актуальність суттєво загострюється не тільки у зв'язку з історичною необхідністю здійснення відповідної трансформації правової системи країни, а й через тісний зв'язок з найважливішими дискусійними в юридичній науці проблемами, у зв'язку з чим вони потребують глибокого теоретичного аналізу. Чи не найкраще в українській правовій думці це питання опрацювала Л. Корчевна, яка слушно зазначає, що «теорія різноджерельного права дає змогу по-іншому, ніж досі, підійти до вирішення сучасних актуальних проблем українського державознавства і правознавства. Насамперед це стосується теорії і практики народного суверенітету, безпосередньої демократії, поділу влади, верховенства права, правової держави, громадянського суспільства. Різноджерельне право здатне відіграти вирішальну роль у здійсненні демократичних реформ у галузі права і забезпечити їхню відповідність європейським і світовим стандартам» [3, с. 8].

Таким чином, право як сукупність соціальних регуляторів не завжди може бути відображене у відповідній законодавчій формі. Колізію між правом і писаним законом вирішує суд, і його рішення при цьому стають обов'язковими не тільки для правозастосовувача, а й для держави. При цьому новому «образу права», що формується у правовій реальності, не завжди відповідає зміст чинних законів, які вимагають судового тлумачення, а іноді й доповнення. Певну норму законодавства дуже важко сформулювати у чіткому зрозумілому вигляді для правильного її застосування суб'єктами правовідносин. Тому норми права, на їхню думку, для ефективного регулювання суспільних відносин обов'язково припускають певну «абстрактність», зміст яких потребує суддівської конкретизації та оцінки. З цього приводу М. Тесленко зазначає, що у випадках неможливості вирішення законом конкретної ситуації, суддя вимушений звернутися до загальних начал, щоб, спираючись на соціальну реальність і свіжі ідеї, можна було «будувати» такі рішення, які відповідали би принципам справедливості й вимогам, зумовленим ситуацією [8, с. 40]. Різноманітні несподіванки життя завжди становитимуть джерело ускладнень навіть для

найретельніше складених нормативних актів. Тому для забезпечення працездатності будь-якої системи офіційних норм має існувати інший оперативний механізм реагування на постійно змінну дійсність. Такими обставинами, на нашу думку, є ідеї розвитку судової правотворчості.

Коли соціальна реальність змінюється, право також має змінюватися разом із нею. Здатність права змінюватись разом зі зміною суспільних відносин становить основну ознаку його ефективності та визначає спроможність слугувати надійним регулятором суспільних відносин.

Говорячи про регулятивні функції прецеденту як джерела права, поза увагою не можна залишити питання про його тісний і прямий зв'язок із законом, якому відводиться пріоритетна роль у межах романо-германського права. Досліджуючи питання про судовий прецедент як джерела сучасного права, а саме, коли йдеться про його співвідношення зі законом, важливо мати на увазі суперечливість поглядів авторів на цю проблему не тільки у відносно недалекому минулому, коли норми, що містяться у прецеденті, розглядали порівняно з нормами законів як деякі другорядні феномени і норми права меншого значення, а й сьогодні.

Якщо говорити про сучасні реалії, то більшість авторів, ті які визнають право написане судом, не прирівнюють його до норм законів. Досить поширеною щодо цього і, цілком виправданою, на нашу думку, є точка зору, відповідно до якої акти судових органів займають своєрідне місце в системі джерел права. Загалом серед авторів, які виступають за визнання судового прецеденту джерелом права, домінує теза, відповідно до якої майбутнє за розвитком правової системи окремої держави – за сумісністю з суддівською правотворчістю, поєднаною з парламентською, де поєднується закон та судовий прецедент. Як стверджує М. Марченко, питання майбутнього суддівського права, поряд із парламентським правом, і судової практики як джерела права необхідно вирішувати не окремо одне від одного, не в ізоляції від інших соціально значущих явищ, інститутів та устанав, а в їхньому взаємному зв'язку і взаємодії [6, с. 408–409].

Аналізуючи проблему використання судового прецеденту в системі загального і континентального права, М. Кучин зазначає: «Говорячи про судовий прецедент як про джерело права, не слід протиставляти його законові. Кожний із них виконує своє призначення, займає власну нішу в правовій системі» [4, с. 73]. Про генетичність взаємозв'язку прецедентного права і стилю мислення говорить сучасний український філософ права В. Братасюк. На думку цього вченого, апеляція постмодерного мислення до принципу плюралістичності та поліметодологізму докорінно змінює погляд на проблему судочинства. Єдність права не шукають більше на глобальному рівні, на рівні державної юридичної позитивної системи. Смісл шукають казуїстичним способом, свій для кожного визначеного випадку, тобто в децентралізованому просторі. Внутрішня цілісність і логічність продовжують бути метою, але тепер не даються одразу. Децентралізація права вказує на занепад традицій єдиного автора нормативного порядку. Як бачимо, за цих умов зростає роль судді і судочинства. Континентальна правова система перестає бути «закритою», вона відкривається, впускаючи прецедент, апелюючи до живого права; розширюється «набір» критеріїв істини, їхня об'єктивність доповнюється суб'єктивними моментами [1, с. 158].

Перманентну актуальність питання про сутність і роль прецеденту пов'язують також зі зміною поглядів на суд, його функції та масштаби діяльності, а також на роль судової влади

у механізмі захисту прав людини. З приводу цього П. Пацурківський зауважує, «понад сімдесят років радянський суд займався розглядом конкретних цивільних і кримінальних справ. І нікому не приходило в голову називати це судовою владою. Судової влади не було в реальному житті, тому й не могло бути відповідного поняття і в нашому політичному, юридичному, науковому лексиконі. Але, коли після довгих років самоізоляції ми нарешті зрозуміли, що приєднатися до світової цивілізації можна, лише засвоївши і прийнявши за початок відліку загальнолюдські цінності, однією з яких є концепція правової держави, – ось тоді посттоталітарна суспільна свідомість сприйняла ці ідеї як свої власні, тоді ми близько підійшли до необхідності дати вичерпну відповідь на запитання, з яких елементів складається судова влада і як «вмонтувати» її в систему нашої сьогоденної державності» [7, с. 187]. Характеризуючи нові функції вищих органів судової влади, С. Алексєєв зазначає, що, очевидно, потрібно взагалі змінити наше бачення правосуддя, інтерпретацію його призначення лише як застосування права. Досвід розвинених демократичних країн, причому не тільки англо-американської групи, свідчить, що високий рівень правового розвитку досягається у суспільстві тоді, коли суд, спираючись на Конституцію, закон, на загальновизнані права людини, також творить право. Тому надання рішенням вищих судових інстанцій країни функцій судового прецеденту видається справою назрілою, цілком виправданою [4, с. 219].

Сьогодні нам здається, що замість принципу верховенства закону приходить принцип верховенства права, основою якого є більш точніше розкриття юридичної природи основних прав і свобод людини, і надається їм безпосередній судовий захист та унеможливорюються свавілля державної влади із забезпеченням єдності правозастосовної практики. І це все виявляється неможливим без певної діяльності оновленого судового корпусу, пов'язаного з реформуванням судової системи в Україні, методологічною основою діяльності якого повинна стати доктрина судового прецеденту. Саме оновлені суди під час розгляду конкретних судових справ повинні підтримувати баланс між конфліктом інтересів та залагоджувати існуючі суперечності. Все це досягається тільки завдяки судовій правотворчості. Заперечення такої правотворчості є одночасним визнанням нездатності суддів вирішувати конфлікти у суспільстві за допомогою права та здійснювати правосуддя у так званих «складних справах».

Водночас треба звернути увагу ще на один ціннісний аспект судової правотворчості, коли суди надають не тільки захист основних прав, а також знаходять їх, використовуючи теорію «прихованих прав», тобто тих прав, які знаходяться у «сутінковій зоні» конституційних норм або у доктрині природного права. Під час вирішення останнього питання має місце глибокий філософський смисл, і його усвідомлення є ключем до з'ясування проблеми суддівської свободи та визначення меж судового розсуду, які й сьогодні у правовій доктрині вважаються дискусійними.

С. Максимов стверджує, що «...світ права – це світ, що будується за законами, що відрізняються від законів емпіричного світу, а його структурними елементами є не факти, а смисли і значення. Саме тут маємо справу з особливою логікою – деонтичною, тому і пізнавальні засоби повинні бути особливими, відмінними від тих, що застосовуються під час пізнання емпіричного світу, оскільки поєднують у собі пізнавальні й оцінні моменти. У зв'язку з цим суддя має вирішувати справу, насамперед у категоріях деонтології – вільної волі зобов'язання, відповідальності, а потім уже в категоріях емпіричної онтології – спадковості, соціального середовища, не підмінюючи першого другим» [5, с. 154].

Проаналізувавши судову практику як джерело формального права, в якому проявляються антропологічні джерела права – розум і воля, В. Трофименко стверджує, що воляова діяльність набуває змістового вигляду, коли «у розгляді справи суддею, з одного боку, проводиться інтерпретація правових норм, а з іншого – конструюються конкретні життєві обставини» [9, с. 13].

Отже, на нашу думку, впровадження прецеденту є можливим тільки у випадках, коли найбільш важливі фактичні складові у розглядуваній суперечці чи ситуації не відрізняються від таких самих обставин справи, у якій вже раніше було прийняте рішення, яке має силу судового прецеденту. Більше того, зазначені факти мають відігравати основну роль в обґрунтуванні прийняття саме такого рішення в минулому [2, с. 54]. Тому саме суди можуть дійти висновку про неможливість використання прецеденту, якщо встановлять, що відповідні справи відрізняються одна від одної деякими важливими фактичними обставинами, навіть, якщо за зовнішніми ознаками вони будуть дуже схожими одна на одну.

У ході дослідження даної проблематики нами було проаналізовано поняття судового прецеденту як джерела права в історичному та порівняльному аспектах, а також у контексті аналізу системи джерел сучасного кримінально-процесуального права України. Прогностичний аспект дослідження даного питання щодо розвитку судового прецеденту в системі джерел кримінального процесуального права України та його подальшої інтеграції в цю систему досліджувався фрагментарно, лише як принагідно висловлені рекомендації щодо вдосконалення регулювання того чи іншого питання.

З цих досліджень випливає, що питання, пов'язані з умовами та порядком подальшого розвитку судового прецеденту в системі джерел кримінально-процесуального права України, потребують більш предметного осмислення та системного опрацювання.

У зв'язку з вищезазначеним, можна дійти висновку, що в подальшому під час проведення наукового дослідження даної проблематики потрібна не просто оцінка необхідності розвитку судового прецеденту як невід'ємного елементу системи джерел кримінально-процесуального права України, а й вироблення чітких та послідовних кроків щодо забезпечення можливості та ефективності такого процесу, з мінімізацією можливих ризиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Братасюк В. Інтелектуальна традиція постмодерну та проблеми реформування правової системи сучасної України / В. Братасюк // Проблеми філософії права. – Київ-Чернівці : Рута, 2014. – Т. II. – С. 156–162.
2. Гаврилов В. К вопросу о видах и соотношении источников международного частного права / В. Гаврилов // Международное публичное и частное право. – 2016. – № 1. – С. 50–55.
3. Корчевна Л. Проблема різноджерельного права: дослід порівняльного правознавства : [монографія] / Л. Корчевна. – К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2016. – 360 с.
4. Кучин М. В. Судебный прецедент в системе общего и континентального права / М. Кучин // Российский юридический журнал. – 2006. – № 2(50). – С. 61–74.
5. Максимов С. Правовая реальность: опыт философского осмысления : [монографія] / С. Максимов. – Х. : Право, 2012. – 328 с.

6. Марченко М. Судебное правотворчество и судебское право / М. Марченко. – М. : Проспект, 2011. – 512 с.
7. Пацурківський П. Сучасні проблеми правопізнання: [навчальний посібник] / П. Пацурківський. – Чернівці : Рута, 2000. – 340 с.
8. Тесленко М. Право як інструмент справедливості / М. Тесленко // Український правовий часопис. – 2004. – № 7(12). – С. 33–36.
9. Трофименко В. Розум та воля як антропологічні основи права : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права» / В. Трофименко. – Х., 2004. – 21 с.